

СЛОВОРЕДНИТЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК – ИЗТОЧНИК НА СИНТАКТИЧНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ

Елена Хаджиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Словоредът на българското изречение има общи принципни положения с другите славянски езици, но се характеризира и със свои специфични особености. Като отражение на логически критерии на мисленето, словоредът представлява една от най-устойчивите страни на езиковата действителност. Статията разглежда причините за трудностите при овладяване на българските словоредни особености от страна на чужденци, носители на руски език. Подчертава се, че недоброто познаване на чуждата езикова система, от една страна, и намесата на родноезиковия навик, от друга страна, са факторите, които оформят това интерферентно явление, характеризиращо се със значителна устойчивост и последователност в езиковата практика на обучаваните. Процесът се усложнява още повече, когато изучаваната чужда езикова система е сродна и значителен брой езикови явления и категории съвпадат в родния и чуждия език, а на други липсват структурни съответствия. Усвояването на словоредните особености на изучавания език е предпоставка за изграждането на добра лингвистична компетентност, а оттам следва и формирането на комуникативната способност у обучаваните – основна цел на чуждоезиковото обучение.

Keywords: interference phenomenon; native-language habit; word order features; genetically close language system; there are no structural mapping; linguistic competence; communication skills; foreign language teaching

Словоредът на българското изречение има общи принципни положения с другите славянски езици, но се характеризира и със свои специфични особености. Като отражение на логически критерии на мисленето, словоредът представлява една от най-устойчивите страни на езиковата действителност.

Множеството изследвания върху анкети, правени сред носители на българския език, са доказателство, че е възможно да бъде предпочетен един или друг словореден вариант, т.е. езиковите редакции на даден текст не са в еднаква степен привични за различните анкетираните, въпреки че са носители на един и същи език.

При изучаващите български език този процес е съвсем усложнен. Недоброто познаване на чуждата езикова система, от една страна, и намесата на родноезиковия навик, от друга страна, са причина за трудностите при овладяването на словоредните особености в българския език, което представлява интерферентно явление със значителна устойчивост и последователност.

Една от често допусканите интерферентни грешки по отношение на словоред на българското изречение е в резултат на лексикалните и словообразователните особености на българските и на руските възвратни глаголи. Докато в руския език възвратните форми се образуват с постфиксите -сь, -ся, в българския език съществува аналитичният начин за образуване на тези форми и естествено е да е предпоставка за влияние на родноезиковия навик при овладяването на възвратните глаголни форми.

Друга предпоставка за интерференция е несъответствието по възвратност/невъзвратност на значителен брой руски и български глаголни форми, и то при омонимни корени (Nadjieva, 1995: 58).

В предложените анкети се съдържат изречения, чийто превод илюстрира типичните грешки, допускани при конструкции с този тип глаголни форми. Например:

Квартира состоит из двух комнат.

‘Апартаментът състои от две стаи’, вм. ‘се състои’.

Лекция начинается в 8 часов.

‘Лекцията започва се в 8 часа’, вм. ‘започва’.

Они встречаются давно.

‘Те срещат се отдавна’, вм. ‘се срещат’.

Неправилната употреба на българските преводни невъзвратни глаголни форми вместо възвратни глаголни форми и обратно – употреба на възвратни вместо невъзвратни преводни еквиваленти, е интерферентно явление, което се наблюдава в речта и на напреднали. Освен това голяма част от анкетираниите употребяват постпозиционно „се“ и „си“ към изходния глагол независимо от мястото му в изречението. Подвижността на двете възвратни клитики е трудно усвояема за руското езиково съзнание. Фрази от типа *аз съмнявам се, във филма говори се, той колебае се* и т.н. характеризират и писмената, и разговорната реч на изучаващите български език.

И при отрицание посоченият словоред на фразите не се променя: *аз не съмнявам се, във филма не говори се, той не колебае се*, което също се възприема за неестествено от носителите на българския език.

Многообразието на възможните езикови редакции на членовете на дадена фраза расте с увеличението на количеството на членовете. За носителите на български език различните неамфиболични и нехипербатни словоредни варианти на фразата не са в равна степен привични. При това предпочитанията на българите и руснаците невинаги са еднакви, т.е. привичността на избор на да-

ден словореден модел в българската езикова практика от страна на руснаците е източник на синтактична интерференция.

По определен синтактичен модел като езиков образец може да бъдат продуцирани значителен брой речеви единици – фрази. Типичният модел на българското неразширено просто изречение е подлог – сказуемо – квантификатор. За руското езиково съзнание естествена е интерпозицията на квантификатора – между подлога и сказуемото, независимо от възникващия хипербат (Kotova, Yanakiev, 2001: 719).

Например на българската фраза *той вървя дълго* естественият руски превод е „он долго шел“ или *тя чете вчера* – „она вчера читала“.

Що се отнася до взаимното разместване на квантификаторите и локализациите Н. Котова и М. Янакиев пишат, че по данни на анкети и българите, и руснаците предпочитат контактната позиция на квантификатора със сказуемото и постпозицията на тополокализацията относно хронолокализацията. Например българската фраза *Иван ня дълго вчера* е по-вероятна отколкото *Иван ня вчера дълго*, фразата *Иван ня дълго долу* е по-вероятна отколкото *Иван ня долу дълго*. Също така е по-вероятна българската фраза *Иван ня дълго вчера долу* в сравнение с фразата *Иван ня дълго долу вчера* и фразата *Вчера долу Иван ня дълго* в сравнение с фразата *Долу вчера Иван ня дълго* (вж. Kotova, Yanakiev, 2001).

При фразите, които се състоят от подлог – сказуемо – допълнение (по терминологията на Котова и Янакиев прагма-субект – праксис – прагма-обект), българите определено в анкетите отдават предпочитание именно на този словореден модел, който се възприема нормално и от руското езиково съзнание, например:

Тя пише писмо.

‘Она пишет писъмо’.

Видях Мария вчера.

‘Я видела Марию вчера’.

Учителят помага на децата.

‘Учитель помогает детям’.

Радвам се на твоя успех.

‘Я радуюсь твоему успеху’.

В случая източник на интерференционни грешки е не този словореден модел, а моделът, при който се употребяват кратките винителни и дателни личноместоименни форми, функциониращи като преки или косвени допълнения в българските фрази на носителите на руския език. Фрази от типа *она написала ему писъмо* русите превеждат ‘тя написа на него писмо’ вм. ‘тя му написа писмо’. Допусканите интерферентни грешки се дължат на отсъствието на кратки винителни и дателни личноместоименни форми в руския език, а също на руския словореден модел, за който не е типична подвижността на местоименните форми, както е в българския език.

Други примери:

Той ѝ каза истината.

‘Он казал ей правду’.

Ние го видяхме на улицата.

‘Мы увидели его на улице’.

Аз я срещнах.

‘Я встретила ее’.

Усвояването на словоредните особености на българските енклитики представлява значителна трудност за носителите на руски език. Например на руския въпрос *Ты меня искала?* нормалният отговор на руски е *Искала*, чийто български преводен еквивалент е *Търсих те*.

Под влияние на родноезиковия навик русите редовно изпускат в аналогични фрази българските енклитични форми.

На въпроса *Тя върна ли им парите?* русите отговарят *Върна*, а също и *Върна ги*, *Върна ги им*, вм. *Върна им ги*, което потвърждава извода, че отсъствието на структурен еквивалент в родния език, а също и словоредните модели на посочените руски фрази, са причина за устойчивите синтактични интерференционни грешки, типични за речта и на напреднали в овладяването на българския език.

Пак поради отсъствието на структурен аналог в руския език обектното удвояване се предава на български език единствено чрез пълните личноместомименни форми или само чрез имената, които изискват удвояване на обекта, например:

И мене жалъ.

‘И на мене е жал’, вм. ‘И на мене ми е жал’.

Знаю я тебъ.

‘Зная аз тебе’, вм. ‘Зная те аз тебе’.

Петра здесь нет.

‘Петър няма тук’, вм. ‘Петър го няма тук’.

За българската разговорна практика често са типични и фрази с дублиран обект, когато това не е задължително или не се изисква според езиковите книжовни норми, например вместо *Мария на тебе каза ли?* или *Мария на Иван казала ли е?* по-често регистрираните фрази са: *Мария на тебе каза ли ти?* или *Мария на Иван казала ли му е?*

За носителите на руския език различията при посочените фрази представляват значителна трудност – и в стилистичен аспект, и като структурно-синтактичен модел.

Употребата на кратките притежателни местоимения, които функционират като несъгласувани определения, също представлява източник на синтактични интерферентни грешки, тъй като тези форми не са граматикализирани като притежателни местоимения в руския език. За руското езиково съзнание е не-

привична високата честотна употреба на посочените форми и в резултат на това те често са изпускани в българските фрази на носителите на руски език, например *палтото се изцапа*, вм. *палтото ми се изцапа*; *счупих ръката*, вм. *счупих ръката си* и т.н.

Едни от най-устойчивите интерферентни грешки по отношение на слово-реда наблюдаваме при въпросителните изречения. На българските *ли*-въпроси съответстват руските въпроси без частица *ли*. Това представлява определена трудност за русите, за които е непривично да включат *ли* в общите въпроси на български език. При оформянето на този тип въпроси за русите е релевантно фразовото ударение и съответната интонация. При превод на изречения като *Она била в кино?* са възможни следните преводни съответствия:

Тя беше ли на кино?

Тя ли беше на кино?

Тя на кино ли беше?

Логични са затрудненията при избора на правилния преводен еквивалент от страна на руснаците. И затова най-често, особено при спонтанно съобщение, под влияние на родноезиковия навик и поради отсъствието на структурен еквивалент в родния език частицата *ли* е изпускана и въпросителната фраза е оформена по „руски“ модел – *Тя беше на кино?* Българското езиково съзнание възприема тези фрази като неочаквана констатация за адресанта на съобщението.

Въпросителната частица *дали* отсъства в руския език. Фразата *Они върнута ли вообще?* русите превеждат само като: *Те ще се върнат ли изобщо?*, което е възможен преводен еквивалент. Другото преводно съответствие е *Дали ще се върнат изобщо?* В случая изнасянето на въпросителната частица *дали* в началото на въпросителната фраза за русите е непривично. А носителите на българския език възприемат нормално преводните варианти на посочената фраза, тъй като българската синонимна фраза на *Дали ще се върнат изобщо?* е *Ще се върнат ли изобщо?*, т.е. тук отсъствието на структурен еквивалент в руския език не е предпоставка за нарушения на българския словореден модел.

Както отбелязват и Н. Котова и М. Янакиев (Kotova, Yanakiev, 2001: 770), за разлика от руския език, характерна за българската разговорна практика е тенденцията въпросителните думи да не заемат във фразата начална, а също и крайна позиция. Например преводните съответствия на руския въпрос *Когда вчера он вернулся домой?* са:

Вчера кога той се върна вкъщи?

или

Той вчера кога се върна вкъщи?

В предложените анкети най-често фигурира преводният вариант *Кога вчера той се върна вкъщи?*, т.е. фразата е преведена по „руски“ образец и се възприема неестествено от носителите на българския език.

По същия начин словоредът на нормалния български въпрос е *Тази книга на кого е?* (примерът е по Н. Котова и М. Янакиев) или *Тази книга чия е?*, но е невъзможно **Тази книга е чия?* ‘Ета книга чья?’. Нормално звучат и въпросите *Той къде отива?* или *Къде отива той?* Но буквалният превод на въпроса *Куда он идет?* (‘Къде той отива?’) се възприема като въпрос с руски словоред.

С оглед на словоредните особености и произтичащите от тях синтактични интерференционни грешки интерес представляват и българските въпроси с отрицание, на които съответстват руските въпроси с инфинитив и глаголните форми от реда *буду*, *будеш* и т.н. Преводният еквивалент на руския въпрос *Кто не будет читать?* е *Кой няма да чете?* Тъй като в руския език отсъства структурен аналог на *няма да*, русите превеждат тези въпроси с *не ще (да)*, което пък се възприема от носителите на българския език като достатъчно архаично, например:

Кто не будет писать?

‘Кой не ще пише?’

или

‘Кой не ще да пише?’.

При втория преводен вариант с *не ще (да)* смисълът на фразата се променя и съответства не на рус. *Кто не будет писать?*, а на *Кто не хочет писать?*

И при отрицателните въпроси от типа на *Они не забудут?* – ‘Те няма ли да забравят?’ или ‘Няма ли да забравят?’, синтактичните интерференционни грешки са от същия род. Под влияние на родноезиковия навик русите предлагат следните преводни варианти:

*Те не забравят (ли)?

Те не ще ли забравят?

Те не ще ли да забравят?

Първият вариант е чужд за българската езикова практика, а другите два варианта се възприемат, както и посочените по-горе, като архаични.

По отношение на словореда в българските и в руските отрицателни изречения регистрираме съществени различия, които са предпоставка за синтактична интерференция. Например при употребата на съюза *нито* – ‘ни’, и то свързана най-вече с т.нар. „двойно отрицание“, русите допускат интерферентни грешки, които се характеризират със значителна устойчивост.

Руският съюз *ни* изисква двойно отрицание в препозиция по отношение на глагола, докато в българската фраза в такава позиция няма двойно отрицание (вж. Kotova, Yanakiev, 2001) например:

Нито Мария се върна, нито Ана.

‘Ни Мария не вернулась, ни Анна’.

При превод на фрази от този тип се налага „руският“ словореден модел: *Нито Мария не се върна, нито Ана*. В част от анкетите под влияние на родния езиков навик възвратната клитика *се* е в постпозиция по отношение на глаголната форма:

Нито Мария не върна се, нито Ана.

Структурно подбудителните изречения с *недей(те)* + съкратен инфинитив и *недей(те) да* + форми за 2 л. единствено и множествено число са непознати за руското езиково съзнание. Преводът на тези изречения е с руската отрицателна конструкция с *не*:

Недей казва! – ‘Не говори!’

Недейте казва! – ‘Не говорите!’

Недей да казваш! – ‘Не говори!’

Недейте да казвате! – ‘Не говорите!’.

Най-често регистрираната синтактична интерферентна грешка по отношение на словоредата на този тип изречения е неправилното смесване на българската езикова почва на двете форми – *недей казваш* и *недей да казва*. Това се обяснява с отсъствието на структурен еквивалент на *недей(те)* и *недей(те) да* в руския език, от една страна, и единственото преводно съответствие в руски на двата типа български подбудителни конструкции, от друга страна. Носителите на българския език възприемат тези форми за невъзможни.

Интерферентните грешки по отношение на словоредата на друг тип подбудителни изречения – *стига*-изреченията, са най-вече, когато обръщението се отнася към повече реципиенти и преводното съответствие на рус. *Хватит вам кричать!* е *Стига викахте!*, а също и *Стига сте викали!* Често в анкетите отсъства формата на спомагателния глагол *съм* за 2 л. мн.ч. – *сте*, т.е. потвърждава се изводът, че за руското езиково съзнание перфектните глаголни форми са трудни за усвояване. Формите от типа *стига викали*, *стига играли* подсказват, че авторът им не е носител на българския език.

Последователна синтактична интерференция се регистрира и при употребата на голяма част от българските и съответните руски съюзи в резултат на структурните им и семантични различия. Например на българска езикова почва е често срещана контаминационната замяна на съюза *и* с предлога *с* в двучленни съчинителни словосъчетания. За българите звучи нормално *Аня с приятелки отидоха на кино*, а също и *Аня с приятелки отиде на кино*. За русите предпочитан е само вариантът със сказуемо-глагол в ед.ч. по аналогия с руски език: *Аня с подругами пошла в кино*. В случая руското словосъчетание е подчинително, а не съчинително, както е в български език, и оттук функционирането на сказуемо в ед.ч., което се съгласува с подлог, също в единствено число.

Като устойчиви синтактични интерферентни грешки по отношение на българския словоред трябва да бъдат отбелязани и редовното изпускане на съюза *и* между предпоследното и последното просто изречение в състава на безсъюзното сложно съчинено изречение; пренасянето на българска езикова почва на руския съюз *а*, който обаче за носителите на българския език не е с присъединителна, а с противопоставителна семантика, което и променя сми-

съла на фразата; отсъствието на структурен еквивалент в руския език на част от българските противопоставителни съюзи, като *а, пък, ала, ама, само че* и т.н.; смесването на въпросителните и относителните местоимения на българска езикова почва, които функционират като подчинителни съюзи – връзка в състава на сложните съставни и сложните смесени изречения.

Нека да припомним и един типичен „руски“ модел. Сложното съставно с подчинено сказуемноопределително изречение (*Ние сме, които ще го посрещнем на гарата*) се трансформира в българската реч на руснаците като сложно съставно с подчинено определително изречение: *Ние сме тези, които ще го посрещнем на гарата*. Българското езиково съзнание възприема фразите от този тип за фрази с характерна „руска“ редакция.

В заключение: привичността на словоредната организация на основната синтактична единица (изречението) в родния език е източник на последователна и устойчива синтактична интерференция при усвояването на чужда езикова система. Процесът се усложнява още повече, когато тази чужда езикова система е сродна и значителен брой езикови явления и категории съвпадат в родния и изучавания чужд език, а на други липсват структурни съответствия.

Усвояването на словоредните особености на изучавания език е предпоставка за изграждането на добра лингвистична компетентност, а оттам следва и формирането на комуникативната способност у обучаваните, основна цел на чуждоезиковото обучение.

REFERENCES/LITERATURA

- Zemskaya, YE. A., M.V. Kitaygorodskaya, YE. M. Shirayev (1981). *Russkaya razgovornaya rech' . I. Obshchiye voprosy. Slovoobrazovaniye. Sintaksis*. Moskva [Земская, Е. А., М. В. Китайгородская, Е. М. Ширяев (1981). *Русская разговорная речь. I. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис*. Москва].
- Zolotova. G. A. (1973). *Ocherk funktsional'nogo sintaksisa russkogo yazyka*. Moskva [Золотова. Г. А. (1973). *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва].
- Kangas, Teve Skutnab (1991). *Bilingvizam*. Beograd.
- Kotova, N. M. Yanakiyev (2001). *Grammatika bolgarskogo yazyka*. Moskva [Котова, Н. М. Янакиев (2001). *Грамматика болгарского языка*. Москва].
- Lekov, Iv. (1977). *Sistema ot osnovni zakonomernosti v kharakterologiyata na slavyanskite yezitsi*. – V: *Zakonomernosti na razvitiyeto na slavyanskite yezitsi*. Sofia [Леков, Ив. (1977). Система от основни закономерности в характерологията на славянските езици. – В: *Закономерности на развитието на славянските езици*. София].

- Nitsolova, R. (1984). *Pragmatichen aspekt na izrechenieto v balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia [Ницолова, Р. (1984). *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София].
- Norman, B. Yu. (1988). *Universalnoe i spetsificheskoe v sintakticheskikh modelyakh slavyanskikh yazaykov*. Minsk. [Норман, Б. Ю. (1988). *Универсальное и специфическое в синтактических моделях славянских языков*. Минск].
- Hadjieva, E. (1995). *Interferentsiyata mezhdu srodni ezitsi v psiholingvistichen aspekt*. Sofia [Хаджиева, Е. (1995). *Интерференцията между сродни езици в психолингвистичен аспект*. София].
- Hadjieva, E. (2004). *Sintaktichna interferentsiya mezhdu srodni ezitsi*. Sofia [Хаджиева, Е. (2004). *Синтактична интерференция между сродни езици*. София].

THE DIFFERENCES IN WORD ORDER BETWEEN THE BULGARIAN AND RUSSIAN -SOURCE OF SYNTACTIC INTERFERENCE

Abstract. The word order of Bulgarian sentence has common general principles with the other Slavic languages, but is also characterized by its specific features. Reflecting the logical criteria of thinking the word order is one of the most stable features of linguistic reality.

The article discusses the reasons for the difficulty in mastering the Bulgarian word order features by foreigners – native Russians. It is emphasized that the insufficient knowledge of the foreign language system on the one hand, and the intervention of native-language habit, on the other hand, are the factors that shape this interference phenomenon characterized by significant stability and consistency in the practice of language learners. The process is further complicated when learning a foreign language system is akin significant number of linguistic phenomena and categories overlap in the native and the foreign language, and regarding to the other – there are no structural equivalents.

The learning of word order features of the target language is a prerequisite for building a good linguistic competence and thus follows the formation of communicative ability in learners, that is the main purpose of foreign language learning.

✉ **Prof. Dr. Elena Hadjieva**
Faculty of Slavonic Studies
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: e_hadj@abv.bg